

ברכת המזון בעמידה, בהליכה ובשכיבה

הקדמה:

ביסוד ברכת המזון עומדת חובת האדם להודות לבוראו על המזון שממנו הוא מתקיים, ולהכיר בכך שהמזון, גוף האדם והקרקע ניתנים מידי הבורא ובהשגחתו.

שאלה: האם חייל רשאי לברך ברכת המזון בעמידה במהלך שמירה (במידה והדבר מתאשר על פי הפקודות)? כיצד ינהג חייל הנחפז לדרכו במהלך תרגיל מסכם וקשה לו להתעכב ולברך ברכת המזון בישיבה? האם חייל האוכל במהלך מארב, רשאי לברך ברכת המזון בשכיבה וכשאינו יכול להתרכז במילות הברכה?

א. חיוב ברכת המזון

בשונה מכלל הברכות, ברכת המזון חיובה מן התורה:

דברים פרשת עקב פרק ח פסוק י':

וְאָכַלְתָּ וְשָׂבַעְתָּ וּבִרְכָתְךָ אֶת־יְיָ אֱלֹהֶיךָ עַל־הָאָרֶץ הַטֹּבָה אֲשֶׁר נָתַן־לְךָ.

תלמוד בבלי מסכת ברכות דף כא עמוד א:

אמר רב יהודה: מניין לברכת המזון לאחריה מן התורה - שנאמר: ואכלת ושבעת וברכת.

בשל כך, פסק השולחן ערוך:

שולחן ערוך אורח חיים סימן קפד סעיף ד:

אכל ואינו יודע אם בירך ברכת המזון אם לאו, צריך לברך מספק, מפני שהיא מן התורה.

ב. ברכת המזון בישיבה

הגמרא במסכת ברכות דנה בחובה לשבת בעת ברכת המזון:

תלמוד בבלי מסכת ברכות דף נא עמוד ב:

אמר רבי אבהו, ואמרי לה במתניתא תנא: האוכל ומהלך - מברך מעומד, וכשהוא אוכל מעומד - מברך מיושב, וכשהוא מיסב ואוכל - יושב ומברך. והלכתא: בכלוהו יושב ומברך.

ובטעמו של דבר כתבו הראשונים:

תוספות מסכת ברכות דף נא עמוד ב:

לפי שברכת המזון דאורייתא החמירו בה להיות יושב ומברך... והוא נוטריקון ואכלת ושבעת שב עת וברכת לברכת המזון מפי רבי משה אלברט.

שיטה מקובצת מסכת ברכות דף נא עמוד ב:

וטעמא משום שיכוין לבו יותר דכתיב הכון לקראת אלהיך ישראל.

שולחן ערוך אורח חיים סימן קפג סעיף ט:

צריך לישב בשעה שמברך, בין אם היה הולך בביתו כשאכל, או עומד או מיסב, כשמגיע לברך צריך לישב, כדי שיוכל לכון יותר.

❖ **חווה דעתך, מדוע ציין השולחן ערוך את הטעם לכך שיש לברך בישיבה?**

ג. ברכת המזון בעמידה או הליכה

כתב הרא"ש:

רא"ש מסכת ברכות פרק ז סימן לו:

נראה לי דהאי אוכל כשהוא מהלך מיירי (עוסק) במי שמהלך בביתו ואוכל, אבל המהלך בדרך לא הזקיקו לעמוד יותר מקורא בקריאת שמע ומתפלל, לפי שאין דעתו מיושבת עליו אם יאחר דרכו.

❖ **מדוע לדעת הרא"ש המהלך בדרך אינו צריך לשבת בעת ברכת המזון?**

❖ **על פי דברי הרא"ש, האם נכון להחמיר ולשבת בעת הברכה, גם בעודו מהלך בדרך?**

השולחן ערוך פסק כדברי הרא"ש:

שולחן ערוך אורח חיים סימן קפג סעיף יא:

אם היה מהלך בדרך ואוכל, אין צריך לישב ולברך לפי שאין דעתו מיושבת עליו.

וסייגו האחרונים, שאין לברך בהליכה אלא כאשר אכל בעודו מהלך:

חיי אדם כלל מז סעיף ד:

ונראה לי דאם אכל מיושב אפילו בדרך, צריך לברך מיושב.

ד. ברכת המזון בהסיבה או שכיבה

יש מהראשונים שכתבו שניתן לברך בהסיבה אם מתעטף:

בית יוסף אורח חיים סימן קפג:

כתוב בארחות חיים: אכל יושב - יושב ומברך, אכל מיסב - מתעטף ומברך. נראה מכאן שיכול לברך כשהוא מיסב.

וביאר הדרישה:

דרישה אורח חיים סימן קפג:

ואפשר לומר דסבירא ליה לארחות חיים דכיון דאינו אסור לברך בהסיבה אלא משום גאווה משום הכי כשמתעטף יכול לברך בהסיבה דכיון שהוא מתעטף הוא מיסב בהכנעה ובכבוד ראש.

יתר על כן מבואר בירושלמי:

תלמוד ירושלמי מסכת ברכות פרק ז הלכה ה:

אכל מיסב מתעטף ומברך. אם עשה כן הרי הוא כמלאכי השרת. מה טעמא? (שנאמר במלאכי השרת) 'בשתים יכסה פניו ובשתים יכסה רגליו'.

❖ **מדוע רשאי לברך בהסיבה בעודו מתעטף?**

לגבי קריאת שמע כתב השולחן ערוך:

שולחן ערוך אורח חיים סימן סג סעיף א:

קורא אותה מהלך או עומד או שוכב או רוכב על גבי בהמה או יושב, אבל לא פרקדן דהיינו שפניו טוחות בקרקע או מושלך על גבו ופניו למעלה, אבל קורא והוא שוכב על צדו.

והגית בו' - דפי לימוד עצמי לחיילי צה"ל

ואפילו כאשר אנוס לשכב על גבו, כתב הרמ"א:

הג"ה על שולחן ערוך אורח חיים סימן סג סעיף א:

ואם היה בעל בשר הרבה ואינו יכול להתהפך על צדו, או שהיה חולה, נוטה מעט לצדו וקורא.

❖ **לאור זאת, כיצד ינהג חייל השוכב במארב בעת ברכת המזון?**

ובטעם הדין כתבו האחרונים:

עטרת צבי על שולחן ערוך אורח חיים סימן סג סעיף א:

והוא שוכב על צדו. פירוש ממש על צדו דליכא כולי האי (=שאינו כל כך) גאון ושררה, אבל להטות מעט על צדו אסור, דנראה דמקבל עליו מלכות שמים דרך גאון ושררה.

❖ **חוה דעתך, האם גם ברכת המזון מותר לברך בשכיבה על צידו לכתחילה?**

הלבוש מרחיב את הטעם של גאון ושררה גם לתנוחות אחרות, ואפילו לישיבה כשהיא בדרך גאון:

לבוש אורח חיים סימן ספג סעיף ט:

מיהו בדיעבד שבירך מהלך או אפילו ישב דרך גאון וקלות ראש, אף על פי שלא טוב עשו יצאו.

❖ **סכם, כיצד יש לברך ברכת המזון לכתחילה, ואימתי רשאי לברך בעודו מהלך או שוכב?**

ה. ברכת המזון כשאנו מרוכז בברכה

ככלל יש להתפלל ולברך את כל הברכות בכוונה. לגבי תפילה, כתב הרמב"ם שהכוונה בה מעכבת:

רמב"ם הלכות תפילה ונשיאת כפים פרק ד הלכה א:

חמשה דברים מעכבין את התפלה אף על פי שהגיע זמנה, טהרת ידים, וכיסוי הערוה, וטהרת מקום תפלה, ודברים החופזים אותה, וכוונת הלב.

האחרונים ביארו שישנם שני סוגים של כוונה בתפילה:

חדושי ר' חיים הלוי על הרמב"ם הנ"ל:

מסתימת לשון הרמב"ם מבואר דדין כוונה הוא על כל התפלה שכל התפלה הכוונה מעכבת בה, וקשה ממה שפסק הרמב"ם בפרק י' שם ז"ל מי שהתפלל ולא כיון את לבו יחזור ויתפלל בכוונה ואם כיון את לבו בברכה ראשונה שוב אינו צריך, דמבואר להדיא דהכוונה אינה מעכבת רק בברכה ראשונה, וצריך עיון. ונראה לומר דתרי גווני (=שני סוגי) כוונות יש בתפלה, האחת כוונה של פירוש הדברים, ויסודה הוא דין כוונה, ושנית שיכוון שהוא עומד בתפלה לפני ד'. כמבואר בדבריו פרק ד' שם זה לשונו ומה היא הכוונה שיפנה את לבו מכל המחשבות ויראה עצמו כאלו עומד לפני השכינה... וזהו שפסק כן הרמב"ם דהא דבעינן שידע שהוא עומד בתפלה מעכב בכל התפלה כולה. והיינו מתרי טעמי, חדא משום דבלאו הכי הוי מתעסק. ועוד משום דין מצות צריכות כוונה, דתרווייהו מעכבי בכל התפלה כמו בכל המצות. ורק בכוונת פירוש הדברים דהוא דין מסוים רק בתפלה בזה הוא דקיימא לן דלא מעכבא רק בברכה ראשונה דאבות וכמבואר בהסוגיא בברכות דף ל"ד.

❖ **מהי הכוונה הנדרשת בברכה ראשונה של תפילת העמידה, ומה נדרש בשאר התפילה?**

כל זאת לגבי תפילה. אולם לגבי ברכת המזון, כתב הטור:

טור אורח חיים סימן קפה:

ירושלמי שיכור מהו שיברך אבא בר אבין אמר חד חסיד שאל לאלוהו שיכור מהו שיברך אמר ליה ואכלת ושבעת וברכת אפילו מדומדם פירוש שהוא נרדם ואינו מיושב בדעתו.

ובשולחן ערוך פסק:

שולחן ערוך אורח חיים סימן קפה סעיפים ד-ה:

אפילו נשתכר כל כך עד שאינו יכול לדבר כראוי יכול לברך ברכת המזון. אם ברך... (כ) שהיה שיכור (פירוש, לגמרי) נסתפקו התוס' והרא"ש אם צריך לחזור ולברך.

וביאר המשנה ברורה:

משנה ברורה על השולחן ערוך הנ"ל:

היינו שנשתכר כל כך עד שאינו יכול לדבר לפני המלך, ונסתפקו אם צריך לחזור ולברך כשיפוג יינו ועדיין לא נתעכל המזון... ובסעיף הקודם שמתיר לברך מיירי שיכול לדבר לפני המלך.

ובטעם שהקלו לגבי ברכת המזון, כתב בביאור הלכה:

ביאור הלכה על השולחן ערוך הנ"ל:

ועיין בחידושי הרמב"ן בליקוטיו הנ"ל שגם הוא מסיק כן לעיקר הדין דמותר שיכור בכל הברכות לבד מתפלה מפני שהוא כעומד לפני המלך.

וביאר שולחן ערוך הרב, שאיכות הכוונה הנדרשת בברכת המזון (וכל שכן בשאר ברכות שחיובן מדרבנן) פחותה מהכוונה הנדרשת בתפילה:

שולחן ערוך הרב אורח חיים סימן קפה סעיף ה:

ושאר כל הברכות כולן יכול לברך אף על פי שהוא שכור כמ"ש בס"י צ"ט ואף להאומרים שהכוונה מעכבת בכל הברכות מכל מקום השכור יש לו כוונה שהרי הוא כפקח לכל דבר ולכל עונשין שבתורה דינו כמתכוין כמו שכתב בחושן משפט סימן רל"ה אלא לקריאת שמע ולתפלה שהן צריכות כוונה מעולה אין כוונת השכור חשובה כוונה ותועבה היא כיון שהיא משובשת שהרי אינו יכול לדבר לפני המלך בלא שיכוש אבל בשאר ברכות די בכוונה כל שהוא אף על פי שהיא משובשת:

ו. הלכה למעשה

א. לכתחילה יש לברך ברכת המזון בישיבה.

ב. המהלך בדרך ואם יעצור כדי לברך ברכת המזון לא יכוון כראוי, כיוון שנחפז לדרכו, רשאי לברך בהליכה, ובלבד שגם אכילתו נעשתה תוך כדי הילוך.

ג. לכתחילה לא יברך בשכיבה או בהסיכה מפני שזו דרך גאון ושררה אבל בדיעבד, כגון שנמצא במארב בשכיבה ואינו יכול לשבת, יטה על צידו ויברך. ובדיעבד יצא ידי חובה בכל תנוחה שהיא.

ד. לכתחילה יש לברך ברכת המזון כשהוא מרוכז במילות הברכה, ובכל זאת, אף כשאנו יכול להתרכז כראוי, כגון שנמצא בפעילות מבצעית וצריך להיות מרוכז במתרחש מולו, רשאי לברך ברכת המזון.

הקו הפתוח: 052-9414414. נשמח לשאלות ולתגובות: bymhalacha@gmail.com. להצטרפות לקבוצת ההלכה יומית לחיילים בוואצפ וקבלת דפי 'והגית בו' (קבוצה שקטה), סריקו את הקוד הבא:

'והגית בו' - דפי מקורות בהלכה צבאית ללימוד עצמי לחיילי צה"ל. יוצא לאור ע"י הרבנות הצבאית הראשית - ענף ההלכה - בית המדרש להלכה צבאית. מערכת: סא"ל הרב שהם עורקבי רע"ן הלכה, רס"ן הרב דב ברקוביץ רמ"ד הלכה, סרן הרב דודי גרינפלד מפקד בית המדרש, אנ"צ הרב חנניה שפרן. כתיבה ועריכה: רב"ט לאור לוי.